

Висвітлення тематики внутрішньо переміщених осіб
в українських ЗМІ
Фінансується Європейським Союзом

ПІДСУМКОВИЙ ЗВІТ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ДРУГОЇ ХВИЛІ МЕДІА-МОНІТОРИНГУ СХІД, ПІВНІЧ-ЦЕНТР, ПІВДЕНЬ І ЗАХІД УКРАЇНИ

Лютий 2016

Підготували
Асоціація «Спільний простір» (Україна)
та MEMO98 (Словаччина)

Thomson Foundation
+44 20 3440 2440
46 Chancery Lane
London WC2A 1JE

thomsonfoundation.org

1. ВСТУП

Цей звіт є другим із низки моніторингових звітів, які буде оприлюднено в рамках проекту «Голос місцевих ЗМІ: професійні стандарти та етичні норми висвітлення конфліктів», що реалізується Фондом Томсон (Thompson Foundation), Європейським центром журналістики (European Journalism Centre), Асоціацією «Спільний простір», МЕМО 98, а також Міжнародним інститутом регіональної преси та інформації за підтримки Європейського Союзу. Перший було присвячено результатам моніторингу, проведеного в жовтні 2015-го року¹.

Головна мета проекту – ослаблення потенційних джерел соціальної напруги через збалансоване висвітлення подій у регіональних ЗМІ, зокрема внаслідок зменшення соціальної напруги між внутрішньо переміщеними особами (ВПО) та громадами, які їх приймають. Цього буде досягнуто завдяки підвищенню рівня неупередженості та якості контенту, а також через покращення співпраці між ЗМІ як в Україні, так і за її межами.

Проект передбачає розвиток спроможності своєчасно запобігати провокаціям з боку ЗМІ під час висвітлення подій, пов'язаних із конфліктом, за допомогою ретельного моніторингу та оцінки роботи регіональних ЗМІ, які беруть участь у проекті. Асоціація «Спільний простір» та МЕМО 98 спільно розробили методологію моніторингу представлення внутрішньо переміщених осіб у ЗМІ. Під час тренінгів, що відбулись у Києві Львові, Харкові, Дніпропетровську та Одесі, підготували 65 регіональних спеціалістів із медіа-моніторингу для якісного та кількісного аналізу представлення у регіональних ЗМІ згаданої тематики.

З 15 по 28 лютого 2016 р. команда спеціалістів із моніторингу провела другу хвилю медіа-дослідження щодо висвітлення тематики ВПО. До вибірки увійшло 205 ЗМІ з 24-х областей України, які було об'єднано у 4 регіони:

- ★ східна частина (Донеччина, Луганщина, Харківщина);
 - ★ північно-центральна частина (Сумщина, Чернігівщина, Житомирщина, Вінниччина, Дніпропетровщина, Кіровоградщина, Полтавщина, Черкащина);
 - ★ південна частина (Одещина, Херсонщина, Запоріжжя, Миколаївщина, АР Крим);
 - ★ західна частина (Волинь, Закарпаття, Івано-Франківщина, Львівщина, Рівненщина, Тернопільщина, Хмельниччина, Чернівецьщина).
- Порівняно з першою хвилею моніторингу, вибірка зазнала певних змін. Вони були зумовлені переважно тим, що низка ЗМІ припинила своє існування або не приділяла уваги тематиці ВПО.

2. СТИСЛІ ВИСНОВКИ

- ★ Спостерігався брак матеріалів щодо проблем, пов'язаних із ВПО, – як загалом, так і аналітичних та розслідувальних зокрема.

¹ Переглянути підсумкові звіти за першу хвилю моніторингу можна на сайті Асоціації «Спільний простір».

Українською мовою: http://www.prostir-monitor.org/reports/wave1_region.pdf.html

Англійською мовою: http://www.prostir-monitor.org/reports/en/wave1_region.pdf.html

★ У більшості публікацій журналісти просто відображали поточну ситуацію з ВПО, не прагнучи дати перспективу або ініціювати більш глибоку публічну дискусію про те, як вирішувати проблеми вимушених переселенців у конкретному регіоні.

★ Моніторингова команда виявила низку порушень професійних стандартів.

★ Журналісти переважно не перевіряли і не уточнювали інформацію державних служб.

★ Виявлено кілька публікацій з ознаками замовності, оскільки не відповідали низці основних журналістських стандартів.

★ ЗМІ загалом застосовували коректну мову та термінологію щодо ВПО без явних спроб їх дискримінації, а також правильно використовували фото і відео, щоб проілюструвати висвітлювані теми і суб'єкти.

★ Водночас було кілька прикладів, коли ЗМІ дискримінували ВПО, показуючи їх з негативного боку або називаючи біженцями.

★ Були приклади використання чужих історій і їх передруку в місцевих ЗМІ.

★ Мас-медіа загалом уникали сенсаційності, розповідаючи про ВПО.

★ Є позитивні приклади, коли ЗМІ звертали увагу на людські історії щодо ВПО.

3. КІЛЬКІСНИЙ АНАЛІЗ

Вибірка медіа-моніторингу в усіх регіонах України була доволі широкою і визначалася критеріями медіа-власності, потенційного впливу і рейтингів. Тож вибірка, що складалася з 205 найпопулярніших ЗМІ, розподілилася таким чином:

- ★ 50 місцевих телестанцій – 1 державна і 1-2 приватні на область;
- ★ 65 газет – щонайменше 1 державна і кілька основних приватних на кожну область;
- ★ 90 онлайн-ЗМІ – найбільш відвідуванні новинні сайти у кожній області. >>>

Моніторинг другої хвилі виявив, що тематика ВПО привернула навіть менше уваги, ніж під час першої хвилі (частка приділеного цій тематиці ефірного часу і друківаних знаків варіювалася між 1,4% на телебаченні до 0,5% у пресі Півдня, між 1,2% на ТБ і 0,6% у пресі Заходу, між 1,2% на ТБ і 1,6% в газетах Північно-Центрального регіону, а також між 19,4% на телеканалах до 3,2% у пресі Сходу. Загалом представлення ВПО під час другої хвилі було пасивнішим, ніж під час 1-ї хвилі.

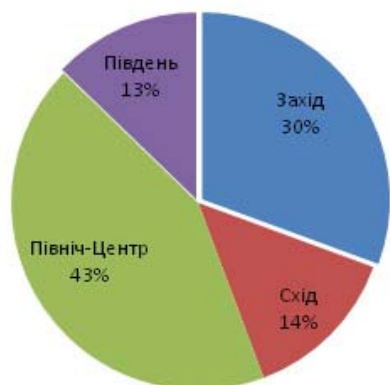
Найактивніше тематика ВПО висвітлювалася у медіа Східної України, а найпасивніше – на Заході.

Найбільше уваги медіа приділили таким темам як соціальна адаптація й життя в нових громадах, державна допомога і «несправжні ВПО». Найменше – роль церкви та питання охорони здоров'я.

З-поміж суб'єктів найактивніше були представлені самі ВПО, НУО та уряд, а також регіональні держадміністрації.

3.1. ТЕЛЕБАЧЕННЯ

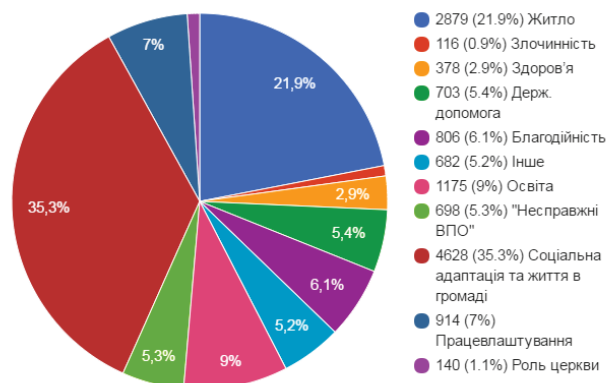
50 регіональних телеканалів вибірки присвятили 218 хв (3,6 год.) новин тематиці ВПО у другому періоді моніторингу. Це складає 1,4% усіх 261 годин новинних телепрограм, або близько 16 хв на день на всіх 50 телеканалах разом, або 19 с на телеканал на день.

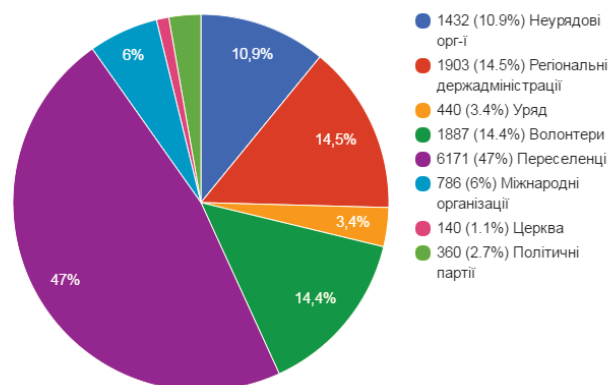
Діаграма 1. Частка висвітлення тематики ВПО в загальному обсязі контенту телепрограм, які увійшли до вибірки моніторингу 2-ї хвилі (15-28 лютого 2016 р.) – у розрізі регіонів.

Активність телеканалів різних регіонів щодо висвітлення ВПО розподілилися таким чином: Західна Україна – 67 хвилин; Північ та Центр – 94 хвилини; Схід – майже півгодини; Південь – 28 хвилин.

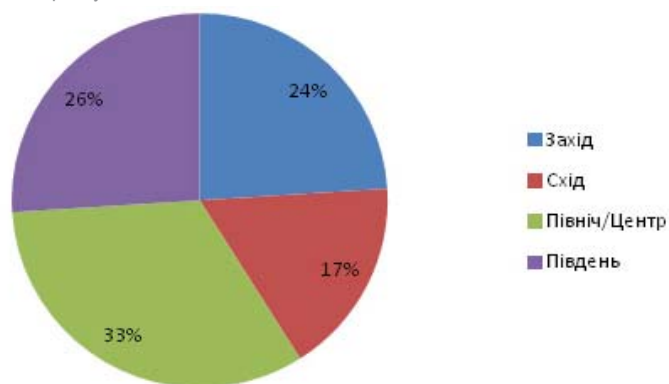
Загалом домінували теми соціальної адаптації та життя у громаді (35,3% загального обсягу новин про ВПО), житло (21,9%), освіта (9%), працевлаштування (7%), благодійність (6,1%), державна допомога (5,4%) та несправжні ВПО (5,3%). Найменш висвітлюваними темами стали здоров'я (2,9%), роль церкви (1,1%) і злочинність (0,9%). Телеканали східної частини України приділили значну частину ефірного часу темі зловживання статусом ВПО (несправжні ВПО).

Діаграма 2. Частка представлення різних тем в рамках тематики ВПО на телевізійних каналах усіх 4-х регіонів, що були у фокусі моніторингу.

Діаграма 3. Частка представлення різних суб'єктів у рамках тематики ВПО на телевізійних каналах усіх 4-х регіонів, що були у фокусі моніторингу.

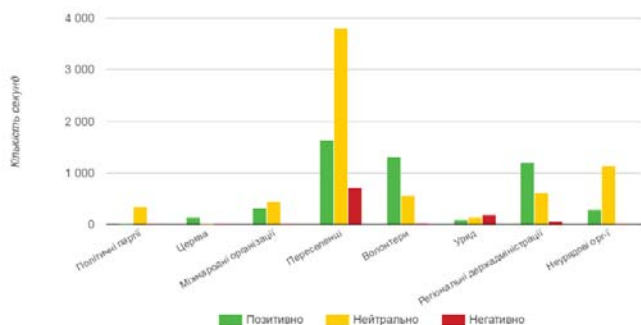
Діаграма 4. Розподіл висвітлення ВПО як суб'єктів у сюжетах про переселенців – за регіонами.

Найбільше уваги телевізійні ЗМІ приділяли передовсім самим ВПО (47% у загальному висвітленні тематики переселенців), за ними – регіональні держадміністрації (14,5%), волонтери (14,4%), НУО (10,9%), міжнародні організації (6%) і уряд (3,4%). >>

Діаграма 4 показує розподіл уваги до самих ВПО на телеканалах вибірки як суб'єкта моніторингу в регіональній перспективі. Більшість уваги самим ВПО приділили телеканали північно-центрального регіону. Решта три регіони майже рівно розподілили увагу до ВПО як суб'єктів. З точки зору порівняння з іншими суб'єктами в окремих регіонах, то відсоток самих ВПО коливається від 79% (від загального обсягу ВПО-тематики) в північно-центральному регіоні до 49,9% на ТБ українського Заходу.

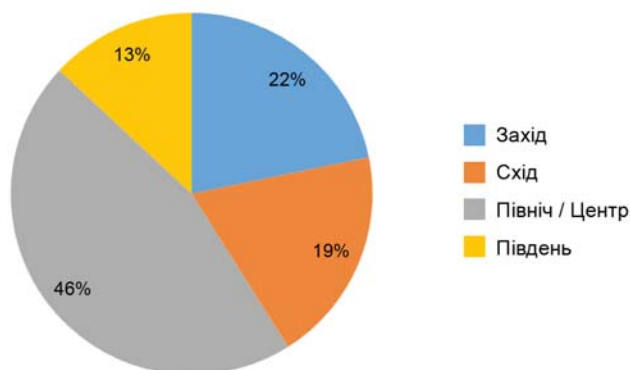
Щодо тональності матеріалів, то самі ВПО висвітлювалися переважно нейтрально та позитивно, однак щодо них зафіксовано і невеликий обсяг негативної інформації. Ще 2 суб'єкти, які також отримали «негатив» у висвітленні – це уряд і регіональні держадміністрації. Тимчасом як інформація про уряд подавалася здебільшого негативно і нейтрально, то РДА зображувалися переважно позитивно і нейтрально.

Діаграма 5. Розподіл ефірного часу серед суб'єктів моніторингу за тональністю, з якою ці суб'єкти були представлені в рамках загальної тематики ВПО на телевізійних каналах усіх 4-х регіонів, що були у фокусі моніторингу

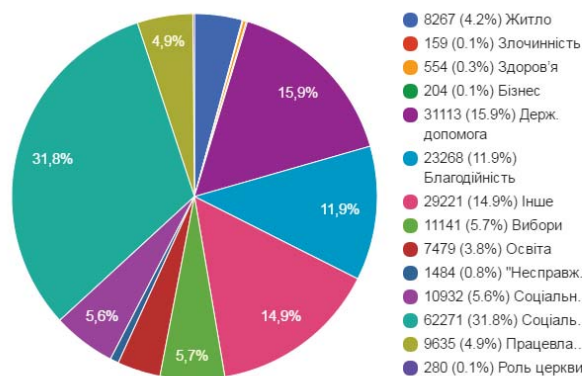
3.2. ПРЕСА

Загальний обсяг (вимірюється у друківаних символах), присвячений тематичі ВПО газетами у 4-х регіонах, розподілився таким чином: центральний та північний регіон – 86 539 знаків; західна Україна – 41 040; Схід – 36 313 та Південь – 24 599 знаків.

Діаграма 6. Частка представлення різних тем в рамках тематики ВПО у виданнях усіх 4-х регіонів, що були у фокусі моніторингу.

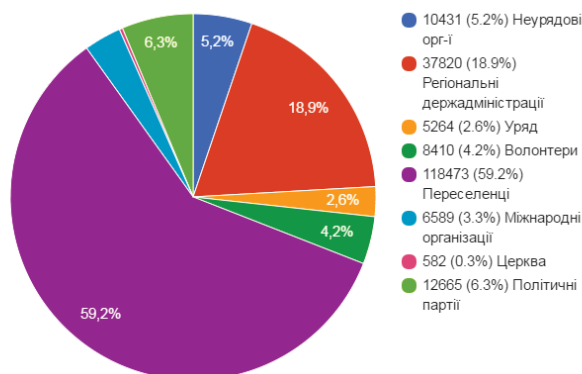
Що стосується тем, пов'язаних із ВПО, газети 4-х регіонів розподілили увагу так: соціальна адаптація і життя у громаді (31,8%), державна допомога (15,9%) і благодійність (11,9%). Найменше уваги преса приділила церкві, бізнесу, здоров'ю, злочинності і несправжнім ВПО (менше ніж 2% всі разом).

Діаграма 7. Розподіл тем в рамках висвітлення тематики ВПО в регіональній пресі.

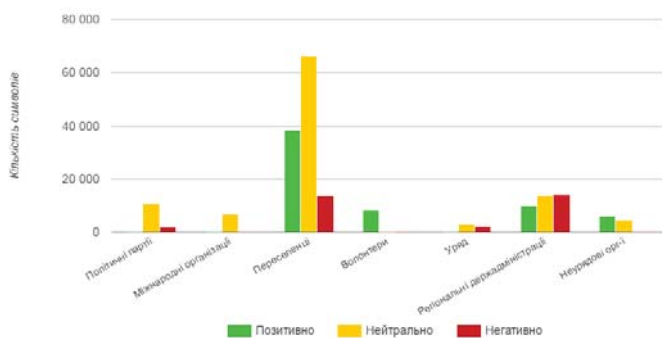
Розподіл висвітлення ВПО відносно інших суб'єктів моніторингу в публікаціях, пов'язаних із переселенцями, варіювався від 68% (від загального обсягу новин про ВПО) у західних областях до 41% у східних.

Якщо дивитися на суб'єкти моніторингу в усіх 4-х регіонах, то найбільше висвітлення отримали самі ВПО (59,2% загального обсягу новин про ВПО), РДА (18,9%), політичні партії (6,3%) та НУО (5,2%).

Діаграма 7. Частка представлення різних суб'єктів у рамках тематики ВПО у виданнях усіх 4-х регіонів, що були у фокусі моніторингу.

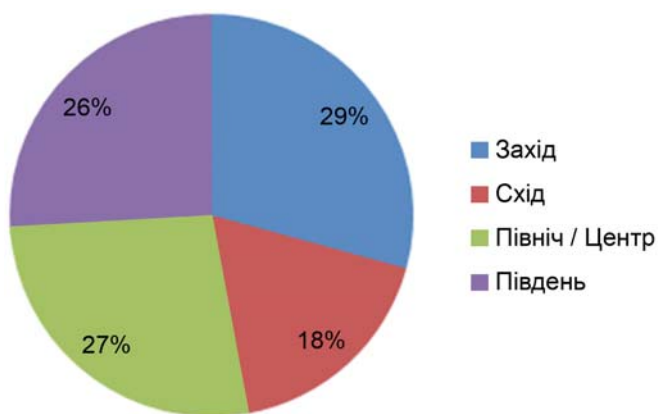
Щодо тональності матеріалів, то самі ВПО були представлені переважно нейтрально і позитивно, водночас у їхньому висвітленні була присутня і незначна кількість негативної інформації. Регіональні держадміністрації – єдиний суб'єкт, який отримав більше негативного, ніж позитивного висвітлення.

Діаграма 8. Розподіл обсягу матеріалів серед суб'єктів моніторингу за тональністю, з якою ці суб'єкти були представлені в рамках загальної тематики ВПО у друкованих виданнях усіх 4-х регіонів, що були у фокусі моніторингу.

3.3. ОНЛАЙН-МЕДІА

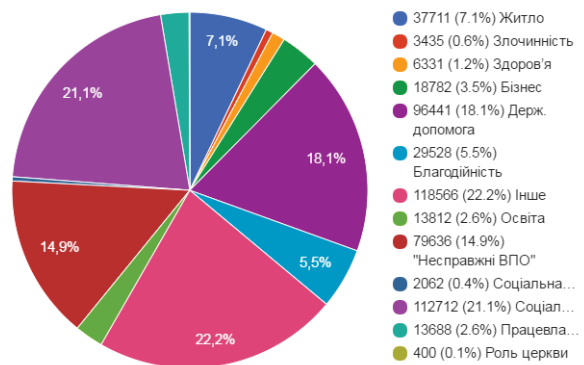
Загальний обсяг (вимірюється у друкованих знаках), присвячений тематичі ВПО онлайн-виданнями у 4-х різних регіонах, розподілився таким чином: Схід – 230 769 символів; Південь – 121 273; Північ та Центр – 89 079, Захід – 46 695.

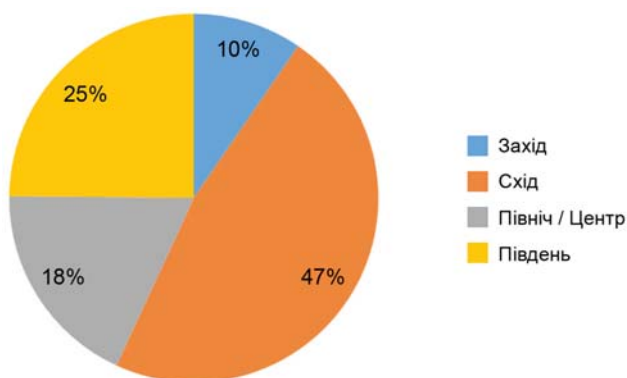
Діаграма 9. Частка представлення тематики ВПО в онлайн-виданнях усіх 4-х регіонів, що були у фокусі моніторингу.

Найактивніше в Інтернет-ЗМІ висвітлювалися такі теми, як соціальна адаптація і життя в громаді (21,1%), державна допомога (18,1%), несправжні ВПО (15%), житло (7,1%) та благодійність (5,5%). Інші теми, включаючи соціальну напругу, кримінал, освіту, працевлаштування та бізнес отримали значно менше уваги.

За увагою до представлення різних суб'єктів, пов'язаних із ВПО, найбільше висвітлення отримали самі ВПО (69,6% загального контенту про переселенців) у північно-центральної частині до 35,7% у східній.

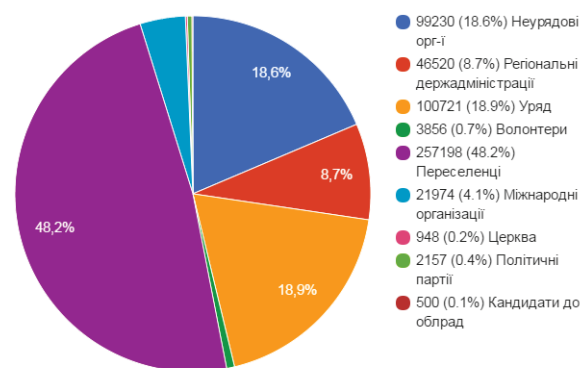

Діаграма 10. Частка представлення різних тем в рамках тематики ВПО в онлайн-виданнях усіх 4-х регіонів, що були у фокусі моніторингу.

Діаграма 11. Частка представлення ВПО як суб'єктів моніторингу в онлайн-виданнях усіх 4-х регіонів.

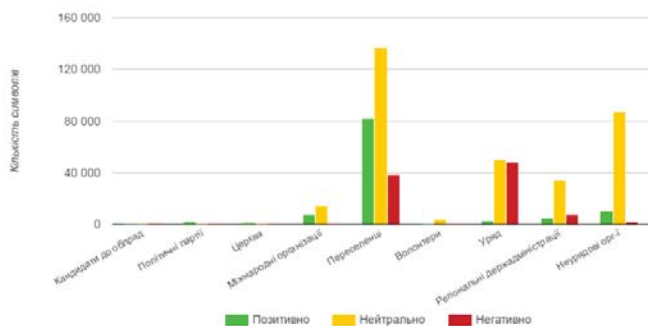
Найактивніше висвітлювалися самі ВПО (48,3% від загального обсягу новин про ВПО), за ними – уряд і НУО (18,9% та 18,6% відповідно), РДА (8,7%) та міжнародні організації (4,1%). Волонтери, церква та політичні партії отримали менше ніж по відсотку. >>

Діаграма 12. Частка представлення різних суб'єктів у рамках тематики ВПО у онлайн-виданнях усіх 4-х регіонів, що були у фокусі моніторингу.

Щодо тональності матеріалів на Інтернет-сайтах, самі ВПО в них представлені переважно нейтрально та позитивно, хоча присутня і невелика частка негативної інформації. Решта суб'єктів висвітлювалися в основному нейтрально.

Діаграма 13. Розподіл обсягу матеріалів серед суб'єктів моніторингу за тональністю, з якою ці суб'єкти були представлені в рамках загальної тематики ВПО в онлайн-виданнях усіх 4-х регіонів, що були у фокусі моніторингу.

4. ЯКІСНИЙ АНАЛІЗ

Загалом тематика ВПО не користувалася значною увагою ЗМІ. Більше того, можна сказати, що спостерігався брак аналітичних матеріалів та розслідувань. У більшості публікацій журналісти просто відображали поточну ситуацію з переселенцями, не намагаючись зазирнути у перспективу чи організувати дискусію про те, як вирішити проблеми ВПО на майбутнє конкретному регіоні. До того ж, журналісти загалом не ставили запитання до офіційних заяв посадовців і не приділяли належної уваги перевірці фактів.

Водночас слід зазначити про позитивні приклади, коли медіа приділяли увагу «життєвим історіям» ВПО в публікаціях. Зокрема в черкаській газеті «Нова доба»² опубліковано статтю: «На Буковині 15-річний переселенець врятував від пожежі трьох маленьких дітей». Журналіст вінницького телеканалу ВІТА також створив сюжет³ – історію. Зокрема там є цікавий «олюднений» синхрон активіста на візку, переселенця з особливими потребами, який розповідає, з якими конкретно проблемами вони зіштовхуються, як із цим борються і що варто було б робити: «У нас товариство інвалідів».

Коли магазин відкривається, я стежу за пандусами, якщо навіть не виходить їх зробити, то там стоять дзвінки, і виходять продавці». Запорізький сайт «061» створив окрему рубрику відеоісторій вимушених переселенців, які проживають у Києві, і розповідають, як вони облаштувалися. Газета «Молодий буковинець» 18.02, ТРК «Чернівці» (програ-

ма «Єдина країна» 17.02) ознайомили читачів та глядачів з успішним досвідом працевлаштування та адаптації переселенців у Чернівцях та Слов'янську – підприємницькими ініціативами ВПО. Телеканал ТВА на прикладі адаптації родини переселенців порушив проблему надання земельних ділянок під будівництво житла для ВПО (17 та 20 лютого).

І хоч загалом у висвітленні проблем ВПО подавалися різні точки зору або використовувалися різні джерела, зафіксовано низку публікацій, яким бракувало балансу та інших професійних стандартів. Моніторингова команда зіштовхнулася з матеріалами, в яких просувалися інтереси конкретних політиків у зв'язку з темою ВПО. Так 26 лютого 2016 року луганське інтернет-видання «Трибун» розмістило матеріал «Депутат допомагає дітям переселенцям в Луганському регіоні здобути голос у суспільстві».

Йшлося про діяльність депутата Білокуракинської районної ради обраної від політичної партії БПП «Солідарність» Тетяни Візьми. При цьому власник видання «Трибун» Денис Денищенко мав безпосереднє відношення (він голова Луганської обласної організації політичної партії БПП «Солідарність» і ще й керував Департаментом комунікацій).

Експерти виявили низку випадків, коли щодо ВПО застосовувалася негативна тональність. Так харківські журналісти («АТН», «ОТБ-новини») не змогли знайти незалежних експертів-коментаторів, які б змогли дати іншу, не в контексті «офіційної», заявленої чиновниками, позиції про десятки тисяч ВПО, які «потрапили до «переліку сумніву силовиків» («АТН», 24.02.2016 р.) та яким нібито вже припинено соціальні виплати через шахрайство. В кількох івано-франківських інтернет-виданнях йшлося про так званих «біженців» (шахраїв, мешканців Івано-Франківської області), які оформлюють у Нідерландах матеріальну допомогу і повертаються додому в Україну (Firtka.if.ua, «ЗМІ: Іванофранківці вигадали схему, як видурити гроші в уряду Нідерландів»⁴; galka.if.ua, «Нідерланди розорюють прикарпатські «біженці», які тікають від війни на Донбасі?»⁵).

Окремі публікації регіональних ЗМІ були критичні щодо ВПО і цим їх дискримінували. Наприклад, у сюжеті запорізького телеканалу ТВ-5 від 17 лютого йшлося про благодійну акцію волонтерів Товариства Червоного Хреста, і подано коментар волонтера Червоного Хреста: «То це було лише для місцевих, тому що переселенцям ми допомагаємо зараз дуже багато...». Тобто акцентувалося, що йдеться про допомогу для місцевих людей, бо переселенці отримують її набагато більше.

Так само у негативній тональності ВПО були згадані в чернівецькому онлайн-виданні «Від і до» 21.02 в матеріалі «Яценюк: 150 тис. переселенців більше не отримують сотні мільйонів» (джерело інформації – ВВС) про припинення виплат державної допомоги «несправжнім» переселенцям, які названі шахраями. >>

² №7 від 18.02.2016 р.

³ ВІТА, 26.02.2016, <https://www.youtube.com/watch?v=75bFOhg8AZI&feature=youtu.be>

⁴ 18.02.2016, <http://firtka.if.ua/?action=show&id=99785>

⁵ 18.02.2016, <http://www.galka.if.ua/niderlandi-rozoryuyut-prikarpatski-bizhentsi-yaki-tikayut-vid-viyni-na-donbasi/>

Були також **приклади прямого плекання негативного ставлення до ВПО**: «В Ужгороді затримали чотирьох переселенців із Донецька, які вкрали з магазину гроші»; «нечисті на руку переселенці»; «шукали привід для злочину» – це цитати з матеріалу (сайт Zakarpattya.net від 18.02.2016 р.), що містили не тільки звинувачення на адресу конкретних осіб, але й накладали негативні оцінки загалом усій соціально вразливій групі переселенців.

Доволі рідко медіа **подавали матеріали з критикою та викриттям зловживання владою**. Так сайт «За Збручем» 22 лютого оприлюднив інформацію під заголовком «Депутат з Тернопільщини наживався на переселенцях з Донбасу»⁶, де йшлося про те, що Служба безпеки України спільно з військовою прокуратурою викрила протиправну діяльність депутата однієї з міських рад Тернопільщини, який вимагав кошти у ВПО з Донбасу.

Мало місце **використання некоректної термінології** («Сайт Харькова» www.057.ua від 24 лютого): відносно переселенців був використаний термін «лже-беженцы»⁷. Таке саме нерозуміння мало місце і на запорізькому сайті «Голос», де в новині від 15 лютого 2016 р. було використано неправильну термінологію «біженці», зокрема в заголовку («Из Запорожской области выехало около 7 тыс. беженцев»).

Експерти виявили **приклади некоректного використання фото та ілюстрацій**. Так 17 лютого черкаський сайт «ПроЧерк» оприлюднив

матеріал «2016 року програми для переселенців не скорочуватимуть», та проілюстрував його фото дітей-учасників невідомої акції, які тримають в руках саморобний плакат, де українською мовою написано «Ми любимо Україну» та зображено прапори Афганістану й Руанди.

Були випадки, які експерти оцінили як приклади, коли **медіа дискримінували ВПО**, через їх негативне представлення. 18 лютого 2016 р. газета «Волинь-Нова» опублікувала матеріал про жителів українського сходу, які потрапили до Росії, під заголовком: «БІЖЕНЕЦЬ? У СИБІР!»⁸. На думку експертів моніторингу, такий заголовок, як і сам матеріал, має маніпулятивний характер і нагадує кремлівський агітпроп тільки з «проукраїнським» акцентом.

Окремо також варто відзначити, що серед суб'єктів моніторингу вирізнялися **ЗМІ, які самі стали переселенцями**. Прикладом є сайт «Крим.Реалії». Тут оприлюднювалися розгорнуті матеріали, де журналісти намагалися проаналізувати якусь окрему проблему. Серед найактуальніших – новини про Всеукраїнський форум переселенців із Криму і Донбасу у Києві⁹; розгляд позову до суду від правозахисників про скасування перевірок у квартирах переселенців¹⁰; проведення моніторингу рівня поінформованості переселенців про доступ до медичних послуг¹¹; ініціативу кримської переселенки-учасниці громадської акції з блокади Криму, яка закликала співвітчизників «блокувати усе російське»¹², відстоювання переселенцями своїх прав на мирних зібраннях¹³. ●

⁶ <http://zz.te.ua/deputat-z-ternopilschyny-nazhyvavsya-na-pereselentsyah>

⁷ <http://www.057.ua/news/1134196>

⁸ №1932

⁹ «Всеукраїнський форум переселенців із Криму і Донбасу стартував у Києві», 15.02.2016, <http://ru.krymr.com/content/news/27552681.html>

¹⁰ «Квартирный вопрос. Крымскотатарская семья на Львовщине», 16.02.2016, <http://ru.krymr.com/content/article/27555064.html>

¹¹ «В медучреждениях Киева общественники проверяют уровень оказания помощи переселенцам», 24.02.2016, <http://ru.krymr.com/content/news/27571214.html>

¹² «Активистка блокады Крыма призвала «блокировать все российское», 19.02.2016, <http://ru.krymr.com/content/news/27562898.html>

¹³ «Во Львові переселенці с Донбасу вийшли на митинг в захисту своїх прав», 18.02.2016, <http://qha.com.ua/ru/obschestvo/vo-lvove-pereselentsi-s-donbassa-vishli-na-miting-v-zaschitu-svoih-prav-foto/155310>